

C. van der Leest, Omgaan met de wetenschap

(Dit is een uitwerking van het trefwoorden-overzicht van een toespraak die ik jaren geleden een paar keer gehouden heb voor VWO-6 van het Gomarusscollege in Groningen)

Inleiding

Als je op het VWO zit word je opgeleid voor het onderwijs in de wetenschap. Dat is een volledig nieuwe wereld. En als je tot dan toe altijd op een christelijke school hebt gezeten, is ook nieuw dat je intensief in contact komt met niet-christenen, die veelal aardig en slim zijn maar die er wel heel andere opvattingen op nahouden.

Dat kan je in een crisis brengen: "Wat is m'n geloof eigenlijk waard? Want die niet-christenen met hun andere opvattingen zijn toch niet dom en al helemaal niet gek. Wat is eigenlijk de waarheid?"

Daarom is het goed dat je je op tijd bezint op de vraag hoe je als christen dient om te gaan met de wetenschap. In dit verhaal wil ik bepleiten dat een christen-wetenschapper in elk geval zes eigenschappen heeft.

1 Open

- 1.1 Soms staan christenen vijandig tegenover de wetenschap (even afgezien van de theologie).
  - a Dat kan hierdoor veroorzaakt worden dat ze moeite hebben met de werkelijkheid van alledag. Die zou seculier zijn en voor een gelovige uiteindelijk geen waarde hebben, want een gelovige is gericht op zijn band met Christus en op zijn toekomst in de hemel. Hierbij past de benadering: "Wil je echt in dienst van God bezig zijn, dan moet je als christen eigenlijk je gewone beroep inruilen voor een taak in de kerk, de zending of het barmhartigheidswerk. Dan ben je pas op een goede manier bezig."
  - b Hiermee verwant is dat christenen soms ook ángst voor de wetenschap hebben, vanuit de gedachte: "De wetenschap is een duivels middel om christenen van hun geloof af te helpen. Dus kun je maar het beste je helemaal afzijdig te houden van de wetenschap."
- 1.2 Mijn visie is dat christenen zich juist open tegenover de wetenschap kunnen opstellen.
  - a Ons uitgangspunt als gelovige moet namelijk zijn dat God, onze hemelse Vader, de Schepper is van de wereld. Alles wat bestaat heeft Hem als bron en tot op de dag van vandaag draagt Hij alles. Natuurlijk, als wij de wereld bestuderen stuiten we op allerlei wetmatigheden, maar die kunnen we beschouwen als Gods dienaren. Hierom kunnen we zeggen: of wetenschappers zich daar nu van bewust zijn of niet, de wetenschap geeft ons zicht op Gods wereld.
  - b Het is waar: soms gaat het mis, bijvoorbeeld doordat wetenschappers hun inzichten verabsoluteren en daarmee tegenover de Bijbel komen te staan. Daarom is het begrijpelijk dat de wetenschap soms angst bij gelovigen oproept. Voor mij is dat een reden te meer om stil te staan bij de eigenschappen van een goede wetenschapper. Als je op een goede manier de wetenschap bedrijft, helpt die activiteit je namelijk juist om vol bewondering te zijn voor Gods schepping en om met nog meer overtuiging de lof te zingen op God als Schepper.
- 1.3 Als de theologie wetenschappelijk verantwoord beoefend wordt, geeft die ons beter zicht op de inhoud van de Bijbel. Maar ook de niet-theologische wetenschap kan ons bijbels inzicht vergroten. Laat ik drie voorbeelden noemen:
  - a De Bijbel is geschreven in het Hebreeuws, Aramees en Hellenistisch Grieks. Voor de studie van die talen waren we voor de 19^e eeuw haast alleen aangewezen op de Bijbel. Maar door het vinden van kleitabletten in vooral Libanon, Syrië en Irak, van papyri in Egypte en van de Dode Zeerollen hebben we veel meer kennis gekregen van die drie talen, waardoor vele bijbelteksten beter vertaald konden worden. Door de archeologische vondsten hebben we ook een beter beeld gekregen van de leefwereld van de mensen uit de Bijbel.
  - b In Jozua 10:12-13 lezen we over het stilstaan van zon en maan. Vroeger was de overtuiging dat daarmee ook een sterrenkundige uitspraak werd gedaan over de werking van het heelal. Door de wetenschap van de astronomie weten we tegenwoordig dat we dan deze tekst overvragen. Blijkbaar wordt in deze tekst alleen waarnemingstaal gebruikt – zoals wij het ook nog altijd zien dat de maan en zon opkomen en ondergaan.
  - c In Ezechiël 14:14,20 wordt gesproken over drie belangrijke bidders: Noach, Daniël en Job. Het heeft bijbeluitleggers altijd al verbaasd dat in dit rijtje ook Daniël voorkomt (en dat nog wel met een iets andere schrijfwijze), omdat die in Ezechiëls tijd leefde, dus ver na Noach en Job. Door archeologisch onderzoek in de ruïneheuvel van het oude Ugarit in Libanon is een oud lied ontdekt over een rechtvaardige koning Danel, die minstens 1500 jaar voor de bekende Daniël leefde. Algemeen wordt aangenomen dat Ezechiël deze Danel bedoelde.

2 Diep

- 2.1 Wetenschap is in zekere zin plat.
  - a Daarmee bedoel ik dat voor een wetenschapper alleen waar, alleen werkelijk is wat die kan wegen, meten en in formules vastleggen. In elk geval geldt dit van de natuurwetenschappen. Maar ook de sociale en letterkundige wetenschappen zijn beperkt, want die houden zich vooral bezig met het beschrijven en analyseren van wat ze kunnen waarnemen.
  - b De verschillende wetenschappen hebben daardoor gemeenschappelijk dat ze God-loos zijn. Daarmee bedoel ik geen morele veroordeling als zou de wetenschap goddeloos zijn. Ik bedoel alleen dat voor een wetenschapper God buiten beeld blijft, want God is ontoegankelijk voor onze gewone zintuigen en voor de instrumenten die we bij ons waarnemen gebruiken.

- 2.2 Dat de wetenschap deze beperking heeft, dus God-loos werkt, daar is op zich niks mis mee. Maar het wordt een probleem als wetenschappers heel zelfverzekerd zouden menen: "Wat de wetenschap aan het licht brengt is álles wat je over de werkelijkheid kunt zeggen."
- a Er zijn wetenschappers die zo denken. Zo heeft een astronoom, die de Nobelprijs had gekregen, beweerd: "Je moet wel schizofreen zijn als je als wetenschapper in God gelooft." En de Rus Gagarin, de eerste astronaut, stelde zoiets als: "Rondreizend in het heelal ben ik nergens God tegengekomen. Een bewijs te meer dat Hij niet bestaat."
- b Ik vind dat een bekrompen benadering, waarbij de wetenschappelijke methode schromelijk wordt overschat. Niet alleen de wetenschap verschaft ons kennis, ook het geloof doet dat.
- 2.3 Door het geloof weten we dat we verder moeten kijken dan wat zich aan de oppervlakte aan ons voordoet. Er is nu eenmaal meer tussen hemel en aarde dan wij met onze zintuigen en instrumenten kunnen waarnemen.
- a Neem nu de profeet Elisa in Dotan. Al werd de stad omringd door een Aramees leger, Elisa was niet bang want hij wist zich door God beschermd. Z'n bediende was wel benauwd, totdat Elisa God vroeg zijn ogen te openen. En toen zag hij wat Elisa zag: de heuvels rond de stad stonden vol met paarden en wagens van vuur (2 Koningen 6:14-17).
- b Ik denk ook aan Stefanus: ondanks de dreiging van z'n terechtstelling door steniging, was hij vol vreugde en enthousiasme, want hij keek de hemel in en zag daar de luister van God en Jezus die aan Gods rechterhand stond (Handelingen 7:55-56).
- 2.4 Maar ook in het gewone is God. De werkelijkheid heeft dan ook altijd twee kanten, net zoals hol en bol onscheidbaar met elkaar verbonden zijn. Laat ik vijf voorbeelden in schema brengen:

Buitenkant/zintuigen/wetenschap:	Binnenkant / geloof onder invloed v.d. Geest:
Feiten uit 2 Samuel 16:1-2; 17:27-29	Psalm 23:2,5: God zorgt voor David
Natuurkundige verklaring van het onweer	Psalm 29: Onweer laat Gods glorie horen en zien
Ontwikkeling van landbouwkundige technieken	Jesaja 28:23-29: God onderricht de boeren
Geslaagde staaroperatie	Psalm 146:8a: God opent de ogen van blinden
Politieke ontwikkelingen	Daniël 10:13: In regeringscentra zijn 'vorsten' (= engelen en demonen) werkzaam

- 2.5 We hebben een heel plat wereldbeeld als we alleen de realiteit van de linker kolom accepteren en niet ook die van de rechterkolom. Beide aspecten horen bij de werkelijkheid: wat wij wetenschappelijk kunnen bestuderen en in formules kunnen vastleggen én wat we via het geloof kunnen opmerken, namelijk dat in en door alles God actief is met zijn instandhouding en bestuur.

3 Breed

- 3.1 Wetenschap is per definitie een versmalling van de werkelijkheid, want om zo scherp mogelijk zicht op zaken te kunnen krijgen moeten wetenschappers tot op het detail inzoomen. Twee voorbeelden:
- a Allereerst een speels voorbeeld: de kus die Willem-Alexander en Maxima elkaar 2 februari 2002 na hun huwelijksluiting gaven op het bordes van het Paleis op de Dam in Amsterdam. Als je die kus wetenschappelijk zou analyseren, zou een natuurkundige erop wijzen dat er door hun lippen een vacuüm getrokken werd, een fysioloog zou het hebben over allerlei mondspiertjes die aangespannen en ontspannen werden, terwijl een neuroloog zou vertellen wat er op dat moment in hun hersens allemaal gebeurde.
- Hoe interessant deze wetenschappelijke benaderingen ook zijn, tegelijk is voor iedereen duidelijk dat je daarmee de kern van die kus niet te pakken hebt: de wederzijdse liefde tussen het genoemde tweetal en dat onttrekt zich grotendeels aan wetenschappelijk onderzoek.
- b Ter illustratie ook een persoonlijke herinnering: als theologiestudent lag ik op de jeugdvereniging telkens in de clinch met een sociologiestudent, want ik vond dat hij fout redeneerde. Pas later kreeg ik door dat onze botsing het verschil betrof tussen:
- de normatieve aanpak van de theologie (waarbij zeker in de ethiek aan de orde komt wat hoort en mag, dus waarbij zaken erop beoordeeld worden of ze goed of fout zijn) en;
  - de descriptieve aanpak van de sociologie (waarbij zaken beschreven worden zoals zij zich feitelijk voordoen, dus zonder dat daarover een oordeel gegeven wordt).
- Ik moest leren dat beide benaderingen hun goed recht hebben.
- 3.2 Bovenstaande voorbeelden maken duidelijk dat een wetenschapper door de noodzakelijke versmalling zomaar een verwrongen beeld krijgt van de werkelijkheid.
- a Alleen daarom al is het zinvol als wetenschapper (in opleiding) kennis te nemen van de reformatorische wijsbegeerte. Volgens die wijsbegeerte heeft elk ding namelijk 15 aspecten:
1 aritmetisch;	2 ruimtelijk;	3 kinematisch (beweging);
4 fysisch/energetisch;	5 biotisch (leven);	6 psychisch (gevoel);
7 analytisch;	8 historisch;	9 talig;
10 sociaal;	11 economisch;	12 esthetisch;
13 juridisch;	14 ethisch;	15 pistisch (geloof).
- b Over deze 15 aspecten valt heel wat te zeggen, maar de vermelding alleen al kan voldoende zijn om duidelijk te maken dat we wetenschappelijke kennis niet mogen overschatten. Wetenschappers kunnen soms de indruk geven dat door hun wetenschappelijke actie alles boven water is gekomen en dat ze op alles grip hebben gekregen. Maar in feite gaat het altijd slechts om aspecten, om delen van de werkelijkheid, die dan ook nooit verabsoluteerd moeten worden als zouden ze daarmee álles te pakken hebben.

4 Ongespleten

- 4.1 Christenen werken soms met een tweedeling.
  - a Volgens het deïsme, een filosofische stroming uit de 18^e eeuw, was er een tweedeling in tijd: in het allereerste begin heeft God de wereld geschapen, maar sindsdien heeft Hij haar aan haar lot overgelaten. God werd dan ook wel vergeleken met een klokkenmaker: die maakt een uurwerk, waarna dat apparaat op eigen kracht geacht wordt te lopen. Zo keken deïsten ook tegen God aan: na de schepping heeft Hij geen bemoeienis meer met de wereld.
  - b Nu zien christenen soms in het heden een tweedeling. Dan maken ze onderscheid tussen:
    - het verklaarbare, waar de mens inzicht in en/of greep op heeft, en:
    - het onverklaarbare, waar de mens het laat afweten en God werkzaam is.Op deze manier wordt God een 'Lückenbüßer', oftewel: Hij vult de gaten in onze kennis.
  - c Ongetwijfeld onbedoeld kom ik dit tegen in de kleuterbijbel van Anne de Vries, want die volgt in het eerste hoofdstuk deze lijn, kortgezegd: "Wie heeft jouw boterham gesmeerd? Je moeder. Hoe komt je moeder aan dat brood? Van de bakker. Hoe kon de bakker dat brood bakken? Door het meel van de molenaar. Hoe komt de molenaar aan dat meel? Van de boer die koren heeft gezaaid en geoogst. Maar wie heeft het koren laten groeien? God!"
Zo komt God pas in beeld bij het onverklaarbare groeiproces van het koren. Maar wat als de Universiteit van Wageningen dat proces onder controle heeft? Zijn we dan God kwijt?
- 4.2 De benadering van God als gaatjesvuller is dodelijk voor ons geloof, want hoe meer onze kennis en vaardigheid toenemen, des te kleiner wordt het terrein van God.
  - a Binnen dit denkkader moet je bijvoorbeeld zeggen: "Nu wij door onze meteorologische kennis en ons gebruik van satellieten goed zicht hebben gekregen op het weer, kunnen we natuurlijk niet meer zingen over een God 'die wolken, lucht en winden wijst spoor en loop en baan' (Lied 427 uit het oude Liedboek). Dat is een geloof dat past in de tijd van de Middeleeuwen; wij met onze toegenomen kennis hebben dat geloof niet meer nodig."
  - b Een ander voorbeeld: als iemand van kanker geneest terwijl die door de medici was opgegeven, zeggen we wel dat dit Gods hand is. Maar wat als we over een paar jaren weten hoe dat vroeger bijzondere genezingsproces werkt? Is Gods hand dan opeens verdwenen?
- 4.3 Daarom is het belangrijk te zeggen dat we altijd met God hebben te doen (zie ook 2), en het maakt niet uit of we iets al dan niet kunnen verklaren of dat we al dan niet grip op iets hebben.
  - a Misschien komen we ooit zo ver dat we door in onze handen te klappen het kunnen laten regenen of dat we een verdwenen been weer kunnen laten aangroeien. Dan nog blijven we zeggen dat het GóD is die zorg draagt voor het weer en die dat been laat groeien.
  - b Er bestaat dus geen tweedeling, want alles wordt constant gedragen door Gods Zoon, Christus (Hebreeën 1:2b-3b). Het is dus beslist niet zo dat alleen dat deel van God afhankelijk is waarop wij geen vat hebben en dat het andere deel op de automatische piloot loopt. Heel deze wereld is 'Hand-bediend': niets kan ook maar een moment bestaan zonder God.
  - c Daarom hoeven we niet bang te zijn voor wat mensen ooit nog eens aan kennis of vaardigheid verwerven, want nooit vallen we uit de hand van God, de Heer van alles.

5 Bescheiden

- 5.1 Soms hebben wetenschappers de neiging om wetenschapsresultaten op te blazen.
  - a Zeker populariseerders van de wetenschap spreken vaak al te stellig. Dan denk ik eraan hoe evolutionistische auteurs met miljoenen jaren goochelen. Natuurlijk hebben evolutionistische wetenschappers zo hun argumenten, maar bij mijn lectuur heb ik nooit ook maar enig gevoel gemerkt voor het onomstotelijke feit dat niemand bij dat verre verleden aanwezig is geweest. Is het dan wel juist met zulke grote zekerheid te spreken als meestal gebeurt?
  - b Neem ook de oerknal, die het begin van alles zou zijn en die uiteindelijk zou uitmonden in de verschijning van de mens. Maar tussen dat eerste begin en de komst van de mens bevinden zich talloze schakels die de wetenschappers toch nog lang niet in beeld hebben. Bovendien omvat onze kennis van het heelal nog altijd maar een fractie van wat er te weten valt.
  - c Opvallend is ook hoe verheerlijkend soms bepaalde ontdekkingen voor het voetlicht gehaald worden. Zo zou het DNA-onderzoek ons brengen bij het geheim van het leven en zouden we daarmee bezig zijn met de ontsluiting van de laatste waarheid. Natuurlijk, de ontcijfering van het DNA is een grootse prestatie, maar tegelijk is er nog een lange weg te gaan om de betekenis daarvan tot in detail in beeld te krijgen. Het grote bewijs daarvoor is het fenomeen van het junk-DNA, dat opeens wel terdege een belangrijke rol blijkt te spelen.
- 5.2 Dat geeft wel aan dat we ons door de wetenschap niet moeten laten imponeren.
  - a Waar de wetenschap mee komt is niet de werkelijkheid zelf maar een benadering van de werkelijkheid, een model of theorie ervan. En die is altijd slechts voor een bepaalde tijd geldig en daarmee kan alleen tot op zekere hoogte goed mee gewerkt worden.
  - b Twee voorbeelden:
    - De geologie heeft het blijkbaar over feiten rond de aardlagen, want op basis van de huidige geologie wordt bijvoorbeeld olie gevonden, waaruit geconcludeerd kan worden: "Wat we over aardlagen menen te weten, klopt dus."
    - Zo ook de oerknal: die is natuurlijk geen onzin maar is gebaseerd op astronomische observaties; het is op grond daarvan dat veel astronomen een oerknal aannemen.
  - c Maar een echte wetenschapper zal altijd zeggen dat de aanvaarde theorie maar voorlopig is en dat die telkens weer herzien en vaak ook weer vervangen moet worden. Altijd weer spreekt de wetenschapper volgens de kennis die er op dat moment is.

- 5.3 Daar komt bij dat elke theorie bepaalde vooronderstellingen, aannames bevat.
- Neem weer die miljoenen jaren uit de evolutietheorie. Die slaan natuurlijk wel ergens op: ze zijn gebaseerd op bepaalde redenties die weer gegrond zijn op bepaalde bevindingen. Maar die redenties gaan ervan uit dat je gegevens van nu kunt terugprojecteren op die verre oertijden. Het is mij niet duidelijk of je die terugprojectie echt hard kunt maken.
  - En dan zijn er nog vele onbeantwoorde vragen, bijvoorbeeld: hoe kun je het verklaren dat complexe nieuwe organen en functies bij dieren opeens compleet aanwezig blijken te zijn, terwijl in de natuur eigenlijk altijd sprake is van degeneratie in plaats van evolutie.
  - Het lijkt er vaak op dat kritiek op het evolutionisme een taboe is: wat werd er fel geprotesteerd in de Tweede Kamer toen een minister in 2005 bepleitte dat er serieus nagedacht zou worden over het Intelligent Design (de theorie dat de complexiteit van allerlei fenomenen wel moet wijzen op een Intelligent Ontwerper). Naar mijn idee wijst dit erop dat het evolutionisme bij veel mensen het karakter van een geloof heeft gekregen.
- 5.4 Omdat elke wetenschapper met vooronderstellingen werkt én de wetenschap voortdurend in ontwikkeling blijft, zal een beetje wetenschapper altijd voorzichtig spreken: "Voor zover onze kennis nu reikt, is het meest aannemelijk dat....."
- Om dit alles hoeven we ons er niet druk over te maken als we ermee geconfronteerd worden dat we een wetenschappelijke theorie niet met de Bijbel kunnen combineren. Soms hebben we op dit moment misschien onvoldoende tegenargumenten om die theorie te weerleggen. Dan zullen we tijdelijk moeten leven met de tegenstrijdigheid tussen die theorie en de Bijbel. Maar wie weet wat voor duidelijkheid de, wellicht nabije, toekomst gaat brengen. Uiteindelijk gaat het immers alleen maar om een theorie die nog herzien of vervangen kan worden.
  - Om alle vragen rond de evolutietheorie vind ik het vreemd dat de meeste mensen zich toch met huid en haar daaraan uitleveren, net alsof het gaat om een altijd-gelijkblijvend concept.
  - Nog vreemder vind ik het dat ook al meer christenen zich aan de evolutietheorie uitleveren, want hiervoor hebben ze over dat ze uiterst speculatieve theorieën ontwikkelen over Adam en Eva. De een zegt dat die twee alleen symbolisch bedoeld zouden zijn en geen historische personen zijn geweest; de ander verdedigt dat zij onder apen de eersten zijn geweest die dank zij God het niveau van mens bereikt hebben; een derde veronderstelt dat er al talloze mensen waren maar deze twee door God uitgekozen zijn voor een bijzondere functie. Ik kan deze speculaties onmogelijk met Genesis 2-3 combineren en snap evenmin hoe Paulus' vergelijking van Adam en Christus in Romeinen 5 zo nog overeind kan blijven.

6 Ontspannen

- 6.1 Soms zien bijbellezers de Bijbel als een gezaghebbende bron voor de wetenschap.
- Zij geloven eraan dat Genesis 1 ons precies onthult hoe de wereld tot stand is gekomen, dat de zondvloed uit Genesis 7-8 in de aardlagen terug te vinden is en dat de stilstaande zon uit Jozua 10:12-13 en de teruggaande zon uit Jesaja 37:7-8 te traceren zijn in de astronomie.
  - Ik waardeer in deze bijbellezers dat ze die teksten als historisch beschouwen. Tegelijk ben ik van oordeel dat ze met hun benadering die bijbelteksten overvragen. Wat ons hierdoor verteld wordt is onvoldoende om daar een creationistische, geologische of astronomische theorie op te baseren. Wie toch probeert zo'n theorie te ontwikkelen, roept onvermijdelijk spanning op omdat het onmogelijk is zo'n theorie wetenschappelijk rond te krijgen.
  - Wat Genesis 1 betreft: ik acht het wettig onszelf af te vragen of daar sprake is van gewone dagen van 24 uur of dat een andere benadering mogelijk is. En als gezegd wordt dat God al sprekend alles schiep, moeten we dit dan zo uitleggen dat meteen na Gods spreken het geschapene present was? Of mogen we ook veronderstellen dat God al sprekend iets op gang heeft gebracht dat pas na lange tijd uitgroeide tot het door Hem gewenste einddoel? En dan de zondvloed: staat het vast dat die wereldwijd is geweest of kan het ook zijn dat die alleen de hele mensenwereld heeft getroffen? En tenslotte Jozua 10 en Jesaja 37: het is toch mogelijk dat die wonderen alleen aangeven wat door de mensen van toen gezien is zonder dat er op het vlak van astronomie iets blijvends gebeurd is? Het werkt ontspannend als je in je uitleg niet aan één benadering gebonden wordt.
- 6.2 Hiermee bedoel ik niet te zeggen dat je als wetenschapper de Bijbel dicht moet laten.
- Het lijkt mij wettig als een christen-wetenschapper zichzelf vragen stelt als: "Zou de zondvloed effect gehad kunnen hebben voor de geschiedenis van de aardkorst? En zouden die twee verhalen over de zon iets aanwijsbaars nagelaten kunnen hebben dat van belang is voor de astronomie?" (vergelijk 6.1.a) Op basis van de Bijbel kan hij hierop geen stellige antwoorden geven; daarvoor moet hij te rade gaan bij zijn wetenschappelijk onderzoek.
  - Verder kunnen historische gegevens uit de Bijbel van belang zijn voor archeologen. Maar die moeten ervoor oppassen archeologische vondsten te snel te verbinden met bijbelse gegevens, want heel vaak is achteraf gebleken dat ze die vondsten hebben laten buispreken.
  - Tenslotte kunnen psychologen en pedagogen hun winst doen met de observaties die in de Bijbel staan. Maar nooit moeten ze denken dat de Bijbel een soort blauwdruk geeft voor psychologische en pedagogische theorievorming – zoals helaas wel vaak gedacht is en wordt.
- 6.3 De Bijbel is gezaghebbend voor het gelóóf, is dus bedoeld om ons God te laten ontmoeten. Door de Bijbel geeft God ons er zicht op wie wij zijn, in wat voor wereld wij leven en waarheen wij op weg zijn. Ook krijgen we daardoor voldoende in handen om in de praktijk van alledag als christen te leven. En in 1-6 hebben we gezien dat we al bijbellezend ook kaders aangereikt krijgen om als christen wetenschappelijk bezig te zijn. God is dus echt dicht bij ons met zijn Woord.